

Utbildningsutskottets yttrande 2021/22:UbU2y

Flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden

Till arbetsmarknadsutskottet

Arbetsmarknadsutskottet beslutade den 31 mars 2022 att ge utbildningsutskottet tillfälle att senast den 10 maj 2022 yttra sig över proposition 2021/22:176 och eventuella följdmotioner i de delar som berör utbildningsutskottets beredningsområde.

Utbildningsutskottet begränsar sitt yttrande till de förslag i propositionen som berör införandet av ett nytt omställningsstudiestöd och till motion 2021/22:4524 (V) yrkandena 7–11.

Utbildningsutskottet föreslår att arbetsmarknadsutskottet bifaller regeringens proposition och avstyrker motionen i berörda delar.

I yttrandet finns en avvikande mening (V) och ett särskilt yttrande (L).

Utskottets överväganden

Bakgrund

I den sakpolitiska överenskommelsen mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet (januariavtalet) kom partierna överens om att arbetsrätten ska moderniseras och anpassas efter dagens arbetsmarknad. För att uppnå detta enades partierna om att en utredning skulle tillsättas med uppdraget att föreslå lagändringar. I januariavtalet sas emellertid att om arbetsmarknadens parter träffar en överenskommelse om hur lagen (1982:80) om anställningsskydd, förkortad LAS, ska reformeras på ett sätt som ger ökad flexibilitet, ska det i stället läggas fram förslag i linje med parternas överenskommelse.

I oktober 2020 enades Svenskt Näringsliv och Förhandlings- och samverkansrådet PTK om ett utkast till ett nytt huvudavtal om trygghet, omställning och anställningsskydd och om en principöverenskommelse där insatser från staten anges som villkor för att anta huvudavtalet. Industrifacket Metall och Svenska Kommunalarbetsförbundet har efter justeringar anslutit sig till huvudavtalet och principöverenskommelsen. Även Landsorganisationen i Sverige (LO) har anslutit sig till principöverenskommelsen. Den 4 december 2020 begärde parterna gemensamt att regeringen ska modernisera arbetsrätten i enlighet med principöverenskommelsen (A2020/02524). Enligt parternas principöverenskommelse ska det göras ändringar i anställningsskyddet, införas ett nytt och parallellt offentligt studiestöd och ett offentligt grundläggande omställnings- och kompetensstöd.

Inom Arbetsmarknadsdepartementet och Utbildningsdepartementet har promemoriorna En reformerad arbetsrätt – för flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden (Ds 2021:17), Omställningsstudiestöd – för flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden (Ds 2021:18) och Grundläggande omställnings- och kompetensstöd – för flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden (Ds 2021:16) utarbetats. Promemoriorna har remissbehandlats.

Arbetsmarknadsutskottet beslutade den 31 mars 2022 att ge utbildningsutskottet tillfälle att senast tisdagen den 10 maj 2022 yttra sig över proposition 2021/22:176 Flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden och eventuella följdmotioner i de delar som berör utbildningsutskottets beredningsområde. Det har inkommit en motion med anledning av skrivelsen, 2021/22:4524 (V). Fem yrkanden i motionen innehåller förslag inom utbildningsutskottets beredningsområde.

Propositionen

Sammanfattning

I propositionen lämnas förslag på en reformerad arbetsrätt, ett nytt omställningsstudiestöd och ett nytt grundläggande omställnings- och kompetensstöd.

Förslaget om en reformerad arbetsrätt innebär bl.a. att

- en uppsägning från arbetsgivarens sida ska grunda sig på sakliga skäl och att möjligheterna att avvika från LAS genom kollektivavtal ökar
- alla arbetsgivare får undanta tre arbetstagare från turordningen vid arbetsbrist
- en anställning inte ska bestå vid tvist
- det införs turordning och omställningstid vid omreglering till lägre sysselsättningsgrad
- anställningsavtal föreslås gälla på heltid om inget annat avtalas
- särskild visstidsanställning ersätter allmän visstidsanställning och
- kundföretag i vissa fall ska erbjuda inhyrda arbetstagare tillsvidareanställning eller betala ersättning.

Förslaget om ett nytt omställningsstudiestöd kompletterar det reguljära studiestödet och ska finansiera studier som kan stärka vuxnas framtida ställning på arbetsmarknaden med beaktande av arbetsmarknadens behov.

Förslaget om ett nytt grundläggande omställnings- och kompetensstöd innebär att det införs ett offentligt grundläggande omställnings- och kompetensstöd till enskilda personer och ersättning till arbetsgivare som finansierar registrerade omställningsorganisationer.

Majoriteten av lagändringarna föreslås träda i kraft den 30 juni 2022 och tillämpas första gången den 1 oktober 2022.

Propositionen bygger på en överenskommelse mellan regeringen och Centerpartiet.

I det följande återges huvuddragen i regeringens förslag, i de delar som berör utbildningsutskottets beredningsområde.

Omställningsstudiestöd

I propositionen föreslås att ett nytt omställningsstudiestöd införs genom en ny lag om omställningsstudiestöd. Stödet är ett komplement till det reguljära studiestödet och syftar till att förbättra förutsättningarna för vuxna att finansiera studier som kan stärka deras framtida ställning på arbetsmarknaden med beaktande av arbetsmarknadens behov.

Stödet kan lämnas till studerande som uppfyller villkor om förvärvsarbete, ett s.k. arbetsvillkor. Stödet ska få lämnas för studier vid utbildningar i Sverige som ger rätt till studiemedel och utbildningar som finansieras av en omställningsorganisation. Stöd kan vid heltidsstudier lämnas för minst en veckas studier och högst i 44 veckor. Stödets storlek beräknas utifrån en

inkomstbortfallsprincip, där inkomstbortfallet bestäms av Försäkringskassan med utgångspunkt i systemet för sjukpenninggrundande inkomst.

Omställningsstudiestödet är ett statligt studiestöd och Centrala studiestödsnämnden (CSN) ska pröva frågor om stödet.

Omställningsstudielån ska få lämnas längst t.o.m. det kalenderår då den studerande fyller 60 år och omställningsbidrag ska få lämnas längst t.o.m. det kalenderår då den studerande fyller 62 år.

Omställningsstudiestödets bidragsdel kan ersätta 80 procent av ett inkomstbortfall som motsvarar högst 4,5 inkomstbasbelopp per år. Omställningsstudielån är ett komplement till bidraget och ska kunna lämnas under den tid och i den omfattning som omställningsstudiebidraget lämnas, som mest med ett belopp som motsvarar grund- och tillägslånet i det nuvarande studie-medelssystemet.

En studerande som är anknuten till en omställningsorganisation kan få ett yttrande från sin omställningsorganisation om hur en sökt utbildning stärker hans eller hennes framtida ställning på arbetsmarknaden med beaktande av arbetsmarknadens behov. Vid prövningen av en ansökan om omställningsstudiestöd ska CSN lägga särskild vikt vid ett sådant yttrande. Stödet ska lämnas i mån av tillgång på medel.

Den nya lagen föreslås träda i kraft den 30 juni 2022.

Motionen

I kommittémotion 2021/22:4524 av Ciczie Weidby m.fl. (V) yrkande 7 föreslår motionärerna att regeringen återkommer med förslag om att den övre åldersgränsen för omställningsstudiestöd bör följa riktåldern för pension.

I yrkande 8 föreslås att regeringen återkommer med förslag om att omställningsstudiestöd ska få lämnas i högst 66 veckor för den som har helt stöd, motsvarande tre terminers heltidsstudier. Motionärerna framhåller att 44 veckor inte är en tillräckligt lång tid för den som har helt stöd och att förslaget riskerar att leda till att studerande inte fullföljer sina studier om dessa är längre än 44 veckor.

I yrkande 9 föreslår motionärerna att regeringen följer upp förslaget för att säkerställa att de studerande ges möjlighet till en likvärdig och rättssäker bedömning oavsett vilken omställningsorganisation de tillhör.

Vidare föreslås i yrkande 10 att regeringen följer upp genomförandet av omställningsstudiestödet i syfte att säkerställa att de individer som uppfyller villkoren för stödet garanteras stöd. Motionärerna anser att alla som uppfyller kvalificeringsvillkoren bör garanteras stöd och att detta inte ska vara beroende av tillgången på medel.

I yrkande 11 avvisar motionärerna regeringens förslag om höjda räntor på CSN-lån som ett sätt att delfinansiera omställningsstudiestödet. Motionärerna föreslår i stället att regeringen återkommer med förslag om hur arbetsgivarna kan vara med och finansiera omställningsstudiestödet.

Utskottets ställningstagande

Utbildningsutskottet välkomnar de förslag om införande av ett nytt omställningsstudiestöd som regeringen lämnar i propositionen. Omställningsstudiestödet syftar till att komplettera det reguljära studiestödet och förbättra förutsättningarna för vuxna att finansiera studier som kan stärka deras framtida ställning på arbetsmarknaden med beaktande av arbetsmarknadens behov. Utskottet tillstyrker samtliga förslag om omställningsstudiestöd.

När det gäller förslag i yrkanden om att den övre åldersgränsen för rätt till omställningsstudiestöd bör följa riktåldern för pension vill utskottet hänvisa till tidigare ställningstaganden. Vid beredningen av propositionen Bättre studiestöd högre upp i åldrarna (prop. 2020/21:122, bet. 2020/21:UbU17) gjorde utskottet bl.a. bedömningen att tiden i yrkeslivet är för kort för att motivera en åldersgräns som ligger högre upp i åren, både trots de justerade åldersgränserna i pensionssystemet och med beaktande av kommande höjningar och en ny riktålder för pension. En åldersgräns på 60 år för rätt till omställningsstudiestöd är därmed väl avvägd.

I fråga om förslaget som rör begränsningen av antalet veckor med omställningsstudiestöd vill utskottet framhålla att avsikten med det nya stödet är att möjliggöra utbildning i en situation där en person behöver utbildning eller omställning. Omställningsstudiestödet är ett förmånligt studiestöd där den som studerar kan beviljas höga belopp i syfte att göra en avgränsad utbildningsinsats. Utskottet anser att en avgränsning av antalet veckor med stöd till 44 veckor är rimlig.

När det gäller farhågan att de studerande inte ska få en rättssäker och likvärdig bedömning av hur en utbildningsinsats stärker en individs ställning på arbetsmarknaden menar regeringen att omställningsorganisationerna har goda förutsättningar att uttala sig om detta och att CSN har den kompetens som krävs för att fatta rättssäkra och likvärdiga beslut. Utskottet gör inte någon annan bedömning.

Även vad gäller tillgången på medel och finansieringen av omställningsstudiestödet vill utskottet hänvisa till regeringens förslag och skälen för dessa. Omställningsstudiestödet har utformats som ett komplement till det ordinarie studiestödet och inte som en rättighet för alla de individer som uppfyller villkoren. Dessutom är det begränsat av tillgången på medel. Vidare är nivån i omställningsstudiestödet i jämförelse med andra studieersättningar generös. Utskottet instämmer i regeringens bedömning att ett rättighetsbaserat system inte skulle kunna säkra kostnadskontroll.

Utskottet vill avslutningsvis påminna om att CSN nyligen har redovisat ett regeringsuppdrag med förslag om en ny modell för beräkning av räntan på studielån. Vidare har regeringen aviserat att den avser att återkomma i budgetpropositionen för 2023 med förslag om en reformerad modell för räntan på studielån. Utskottet anser att regeringens beredning av frågan inte bör föregripas.

Sammantaget anser utskottet att arbetsmarknadsutskottet bör tillstyrka propositionen i berörda delar och avstyrka motionen.

Stockholm den 10 maj 2022

På utbildningsutskottets vägnar

Gunilla Svantorp

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Gunilla Svantorp (S), Fredrik Malm (L), Lars Hjärmered (M), Pia Nilsson (S), Josefin Malmqvist (M), Patrick Reslow (SD), Caroline Helmersson Olsson (S), Fredrik Christensson (C), Daniel Riazat (V), Marie-Louise Hänel Sandström (M), Robert Stenkvist (SD), Christian Carlsson (KD), Tomas Kronståhl (S), Annika Hirvonen (MP), Maria Nilsson (L), Roza Güclü Hedin (S) och Jörgen Grubb (SD).

Avvikande mening

Omställningsstudiestöd (V)

Daniel Riazat (V) anför:

Regeringen har lämnat förslag om att ett nytt statligt och parallellt studiestöd ska införas för att förbättra förutsättningarna för vuxna att finansiera studier. Omställningsstudiestödet möjliggör för fler yrkesverksamma att förbättra sin kompetens och stärka sin ställning på arbetsmarknaden. Jag välkomnar regeringens förslag, men enligt min mening borde en del av regeringens förslag om omställningsstödet ges en annan utformning för att stödet ska bli mer ändamålsenligt.

Regeringen har föreslagit att omställningsstudielån ska få lämnas längst t.o.m. det kalenderår då den studerande fyller 60 år och omställningsstudiebidrag t.o.m. det kalenderår då den studerande fyller 62 år. Jag anser att de föreslagna övre åldersgränserna för omställningsstudiestöd är rimliga men förutsätter att åldersgränsen följer med framtida höjningar av pensionsåldern och riktåldern för pension.

Regeringen har även föreslagit att omställningsstudiestöd ska få lämnas i sammanlagt högst 44 veckor för personer som har helt stöd. Jag menar att detta inte är en tillräckligt lång tid för den som har helt stöd eftersom många av de utbildningar som kan stärka den enskildes ställning på arbetsmarknaden är längre än 44 veckor. Regeringens förslag riskerar därmed att leda till att de studerande inte fullföljer sina studier och till att personer avstår från att förbättra sin kompetens och stärka sin ställning på arbetsmarknaden. Därmed motverkas syftet med reformen.

Det finns flera farhågor när det gäller förslaget om att en omställningsorganisation ska ges tillfälle att yttra sig om huruvida och i så fall hur en utbildning kommer att stärka den studerandes framtida ställning på arbetsmarknaden. Förslaget riskerar bl.a. att leda till onödig administration och långa ledtider, och det kommer att bli svårt att göra en rättssäker och likvärdig bedömning av hur en utbildningsinsats stärker individens ställning på arbetsmarknaden. Förslaget riskerar därmed att leda till negativa effekter för den enskilde. Jag anser att förslaget bör följas upp i syfte att säkerställa att de studerande ges möjlighet till en likvärdig och rättssäker bedömning oavsett vilken omställningsorganisation de tillhör.

Vidare gör regeringen bedömningen att omställningsstudiebidraget ska lämnas i mån av tillgängliga medel. Jag är tveksam till denna bedömning, bl.a. eftersom det finns en uppenbar risk att medlen inte räcker till och många arbetstagare därmed inte kommer att ges möjlighet att ta del av stödet trots att de utgör målgruppen och uppfyller kvalificeringsvillkoren. Det är inte rimligt att omställningsstudiebidraget endast ska lämnas i mån av tillgängliga medel. I så fall har arbetstagarsidan tvingats till eftergifter i form av kraftigt försämrad anställningstrygghet utan att vara garanterad något i gengäld. För att

säkerställa att alla som uppfyller kvalificeringsvillkoren garanteras stöd bör införandet av omställningsstudiestödet följas upp.

Avslutningsvis avvisar jag bestämt regeringens förslag om höjda räntor på CSN-lån som ett sätt att delfinansiera omställningsstudiestödet. Förslaget är bl.a. tveksamt ur jämställdhetssynpunkt eftersom kvinnor har studielån i högre utsträckning än män, medan män oftare har kortare utbildning och i större utsträckning utgör målgruppen för omställningsstudiestöd. Kvinnor med hög utbildning och studielån kommer således att delfinansiera ett omställningsstudiestöd som främst kommer att gynna män med kort utbildning. Det är anmärkningsvärt att en socialdemokratisk regering väljer att lägga fram ett sådant förslag. Jag anser att regeringen bör återkomma med förslag om hur arbetsgivarna i stället kan vara med och finansiera omställningsstudiestödet.

Mot denna bakgrund anser jag att arbetsmarknadsutskottet bör tillstyrka motion 2021/22:4524 (V) yrkandena 7–11.

Särskilt yttrande

Omställningsstudiestöd (L)

Fredrik Malm (L) och Maria Nilsson (L) anför:

Som framgår av Liberalernas budgetalternativ för 2022 är vi kritiska till det förslag som regeringen har aviserat om att räntorna på CSN-lån ska höjas kraftigt. Vi står fast vid detta och verkar för en rimligare modell. Eftersom frågan är budgetrelaterad avstår vi från att lägga ett konkret förslag utan avser att återkomma till frågan i annat sammanhang.